

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-13\(42\)-38-58](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-13(42)-38-58)
УДК 378.014.5:37

Гринюк Світлана Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету.
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8019-759X>
grynyuk.svetlana@gmail.com

Заслужена Алла Андріївна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету.
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5628-790X>
allabox1303@gmail.com

МОНІТОРИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасних публікацій, присвячених моніторингу вищої освіти на національному і наднаціональному рівнях. Авторами здійснено спробу розкрити етапи становлення вітчизняного та зарубіжного моніторингу, уточнити сутність поняття моніторинг та освітній моніторинг. У статті визначено основні об'єкти моніторингу та напрями проведення досліджень; узагальнено основні завдання, функції, види та принципи проведення освітнього моніторингу. Обґрунтовано, що освітній моніторинг є ефективним засобом оцінювання якості вищої освіти. Авторами доведено, що в умовах кардинальних глобалізаційних змін ця проблема набуває особливого значення як для системи вищої освіти України, так і світу в цілому. Встановлено, моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості вищої освіти має бути системним, постійним та здійснюватися в межах всієї країни. Рейтинги вищих закладів освіти мають формуватися виключно за результатами моніторингу процедур оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Самі процедури оцінювання є важливими елементами системи забезпечення якості освіти та мають розглядатися саме як процедури забезпечення якості освіти. Опосередковано підкреслено, що забезпечення якості вищої освіти в

умовах сьогодення є різноплановим та охоплює: наявність необхідних ресурсів, до яких відносяться: кадрові, фінансові, матеріальні, наукові, інформаційні тощо); організацію навчального процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки й освіти; контроль освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та рівнях.

Ключові слова: моніторинг; якість вищої освіти; органи із забезпечення якості вищої освіти; державна політика у галузі вищої освіти; інтернаціоналізація вищої освіти.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У новому тисячолітті, в епоху інформатизації та високих технологій, конкурентоспроможність будь-якої країни у світовому масштабі залежить значною мірою від рівня освіченості її громадян, а отже, якісна освіта постала запорукою економічного розвитку і процвітання країни на світовій арені.

Як результат, система освіти будь-якої держави, зокрема сектор вищої школи, позначені: збільшенням автономії закладів вищої освіти як у визначенні змісту освіти, так і управлінні діяльністю університету; переходом від патерналістської моделі прямого контролю держави за академічними інституціями до практики незалежного експертного оцінювання їхньої діяльності й управління фінансовими стимулами забезпечення якості; пошуком способів диверсифікації фінансових джерел і розвитку підприємницької ментальності під впливом конкуренції на ринку освітніх послуг; зростанням суспільних очікувань щодо соціальної відповідальності університету; пошуком більш продуктивного синтезу між освітою, дослідженнями та інноваціями на базі закладів вищої освіти.

Інструментом визначення та оцінювання якості освіти виступив освітній моніторинг, який передбачає процедуру систематичного збору даних про стан освіти на загальнодержавному, регіональному або інституційному рівнях з метою оцінювання якості та ефективності управління і контролю, динаміки і прогнозування її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корифеями вітчизняного моніторингу є І. Булах, В. Кремень, І. Лікарчук, О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, Г. Цехмістрова та ін., які стояли біля витоків становлення системи моніторингу в Україні. У подальшому різні аспекти педагогічного моніторингу студіювалися низкою науковців, з-поміж них: О. Авраменко,

С. Бабінець, Н. Байдацька, Г. Єльнікова, С. Кретович, Л. Кухар, Н. Пасічник, С. Раков, О. Рєзіна, Ю. Романенко, Н. Титаренко, Т. Хоруженко, Ю. Федорченко та ін. Наукові студії широко представили проблеми моніторингу і управління якістю освіти в загальних середніх і вищих закладах освіти, вимірювання і моніторингу компетентностей учнів і здобувачів.

Моніторингу вищої освіти присвячено ряд наукових досліджень й документів на світовому рівні (публікації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [1], звіти й кодекси агентств із забезпечення якості у вищій освіті Великої Британії [2], [3], методичні рекомендації з моніторингу та аналізу студентської успішності в Австралії [4], публікації з проблеми імплементації болонських реформ в Росії [5], реформування систем вищої освіти країн СНГ [6], країн ОЕСР [7], [8]), гармонізація сектору вищої освіти Швейцарії з болонським процесом [9], аудит з якості університетів в Європейських країнах [10], моніторинг дотримання зацікавленими учасниками – стейкхолдерами вищої освіти рекомендацій «The Guidelines for Quality Provision in Cross-Border Higher Education» (Керівні принципи для забезпечення якості у сфері транскордонної вищої освіти), розроблених для них ЮНЕСКО й ОЕСР [11], аналізу можливих заходів для використання національними агенціями із забезпечення якості для вирішення проблем, спричиненими транскордонною вищою освітою [12].

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в узагальненні наукових розвідок щодо сутності освітнього моніторингу, об'єктів та вимог до його проведення, дослідженні стану розробленості проблематики щодо якості вищої освіти у розвинених країнах та Україні, окресленні кола актуальних питань в дослідженнях, що присвячені моніторингу якості вищої освіти.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: узагальнити результати наукових розвідок щодо моніторингу якості освіти, визначити й обґрунтувати процедуру його імплементації на національному та наднаціональному рівнях, проаналізувати стан розробленості проблематики щодо якості вищої освіти в глобальному та національному контекстах.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Методологічною основою дослідження проблеми моніторингу як інструменту визначення якості освіти стали принципи системного, особистісно-діяльнісного підходів до професійного становлення,

гуманістична теорія самоактуалізації, а також самореалізації особистості. Системний підхід дозволив оцінити ресурси, що вкладаються в освіту; освітній процес; результати, що продукує освітня система, і зворотний зв'язок; встановити, що функції моніторингу на університетському рівні підпорядковуються загальній меті підвищення ефективності діяльності закладу вищої освіти і спрямовані на забезпечення наукового підходу в управлінні освітнім процесом; з'ясувати стан розробленості проблематики на національному та наднаціональному рівнях. Особистісно-діяльнісний підхід трактує освітній процес як управління педагогом навчальною діяльністю здобувачів вищої освіти. Основи теорії самоактуалізації послугували підґрунтям до розуміння, що усвідомлене прагнення до максимально можливого розкриття свого людського потенціалу та його реалізації у практичній життєдіяльності на благо суспільства шляхом самоактуалізації є необхідним чинником повноцінного розвитку людини. Важливою особливістю самореалізації особистості як цілеспрямованого процесу є розуміння суперечливості власного розвитку, розкриття та розв'язання суперечностей як джерела особистісного становлення. У процесі самореалізації в особистості формується не лише почуття задоволення від досягнення обраних цілей і власного саморозвитку, а й здорове почуття незадоволення, самозаперечуваності наявного буття, способів самореалізації – що і примушує людину шукати вищі цілі, адекватніші способи самореалізації.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення поставленої мети використовувалися методи термінологічного, логічного, діахронного аналізу джерельної бази дослідження України, країн Європейського Союзу та низки інших європейських організацій (ENQA, UNESCO-CEPES та ін.) з проблем якості вищої освіти.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Питання моніторингу у системі вищої освіти: національний контекст.

Якість освіти – один із пріоритетів та векторів освітньої політики нашої держави, що сформульовано в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Рекомендаціях III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти та Форуму міністрів європейських країн «Європейська школа XXI століття: Київські ініціативи»,

Педагогічній Конституції Європи та інших нормативних документах.

Загальні положення Закону України «Про освіту» від 2017 року визначають якість освіти як відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг; якість освітньої діяльності – як рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг [13].

Так, пп. 2.2 Закону України «Про вищу освіту» затверджується, що система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм [14]. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 14.12.2011 № 1283 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки якості освіти», у процесі проведення моніторингу здобувається об'єктивна інформація про якість освіти на різних рівнях, стан системи освіти, а також прогнозується її розвиток; оцінюється стан системи освіти відповідно до завдань державної політики в галузі освіти; органи державної влади забезпечуються статистичною та аналітичною інформацією про якість освіти [15].

Моніторинг якості освіти є комплексним, системним та складним явищем, що передбачає оцінювання таких складових: ресурси, що вкладаються в освіту; освітній процес; результати, що продукує освітня система, і зворотний зв'язок.

В Україні історія становлення системи моніторингу в освіті на національному рівні починається з 1997 р. створенням Центру моніторингу освіти при Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України. З 1999 р. його реформовано у відділ моніторингу якості загальної середньої освіти Науково-методичного центру середньої освіти, який започатковує всеукраїнські моніторингові дослідження: якості основної навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів (2001, 2003, 2004), якості засвоєння курсу фізики (1999), якості математичної освіти випускників початкової, основної та старшої школи (2002), стану фізичного, морального і психічного розвитку учнів та інфраструктури навчальних закладів, яка забезпечує збереження здоров'я школярів (2005).

Сьогодні якість освіти в Україні забезпечують наступні органи: Український центр оцінювання якості освіти, Центр науково-освітніх

інновацій та моніторингу (при Департаменті освіти і науки, м.Київ), внутрішньо-університетські центри моніторингу якості освіти, Експертна рада з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт при НАПН України. Повноцінно функціонують і проводять акредитацію закладів Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти («є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим Законом на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти»; ст. 17 Закону України «Про вищу освіту»), незалежні установи (оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; ст. 23 Закону України «Про вищу освіту»).

Основними складовими якості вищої освіти, на думку С. Ільєнкової, є:

- якість підготовки випускників закладів вищої освіти (якість результату вищої освіти);
- якість державних освітніх стандартів, якість нормативної бази, якість освітніх програм, що визначають якість цілепокладання в системі державної політики в галузі вищої освіти України;
- якість навчально-методичної, лабораторної, матеріально-технічної бази вищої освіти;
- якість освітніх технологій;
- якість професорсько-викладацького та науково-дослідницького персоналу;
- якість змісту освіти (якість циклу природознавчо-наукових дисциплін, якість циклу гуманітарно-соціально-економічних дисциплін, якість циклу загально-професійних дисциплін, якість циклу спеціальних дисциплін);
- якість виховання;
- якість керівництва [16].

Об'єктом моніторингу якості освіти у закладах вищої освіти першочергово є рівень навченості студентів, компетентність фахівців, що встановлює якість вищої освіти як результат навчальних досягнень студентів як із окремих дисциплін, так і з циклу підготовки. Предметом даного моніторингу виступають процедури оцінювання та забезпечення якості освіти; суб'єктом такого моніторингу виступають агенції оцінювання та забезпечення якості освіти.

Так, складові досягнень, що визначають результати навчання студентів – це:

- а) знання теоретичного та фактичного навчального матеріалу за стандартами, навчальними планами з підготовки фахівців у різних галузях і напрямках;
- б) уміння, пов'язані із засвоєнням дисциплін;

- в) уміння і навички, одержані під час практичної підготовки;
- г) досвід творчої діяльності людства, який засвоюють студенти;
- д) розвиток студентів [17, с. 274].

Практична реалізація завдань моніторингу вищим закладом освіти здійснюється на трьох рівнях – кафедральному, факультетському, університетському. Освітній моніторинг на університетському рівні виконує ряд функцій, до них відносимо:

- інформаційну функцію, яка дає можливість з'ясувати результативність педагогічного процесу, отримати відомості про стан об'єкта, забезпечити зворотний зв'язок. При дослідженні навчального процесу основна увага спрямована на особливості перебігу і розвитку освітнього процесу.

- пошуково-дослідницьку функцію, яка передбачає участь у моніторингу різних суб'єктів навчального процесу; означена функція сприяє підвищенню професійної культури, аналізу педагогічної управлінської діяльності.

- формувальну функцію, яка дозволяє ефективно здійснювати процес формування особистості. Беручи до уваги результати моніторингового оцінювання, відповідно добираються методи й прийоми індивідуального впливу, завдяки чому проблемні аспекти у формуванні особистості студента постійно перебувають у полі зору педагогів.

- коригувальну функцію, яка тісно пов'язана з формувальною функцією. Спрямованість моніторингу на особливості поточних процесів передбачає виявлення і фіксацію несподіваних результатів реалізації освітньої діяльності. Означена функція допоможе усунути негативні аспекти у професійному зростанні педагога.

- системо-утворювальну функцію, завданням якої є стеження за станом розвитку педагогічного процесу з метою оптимального вибору цілей і навчальних завдань, а також засобів і методів їх виконання.

- прогностичну функцію, яка не лише фіксує поточний стан освітнього процесу на заданому часовому проміжку, але й сприяє прогнозуванню подальших тенденцій його розвитку і внесенню відповідних корегувань, що створюють умови для удосконалення [17, с. 14].

Отже, можемо стверджувати, що всі функції моніторингу на університетському рівні підпорядковуються загальній меті підвищення ефективності діяльності закладу вищої освіти і спрямовані на забезпечення наукового підходу в управлінні навчально-виховним процесом.

Слід також зауважити, що на думку багатьох дослідників, публічність

інформації є важливим стандартом для успішного та ефективного моніторингу процедур забезпечення якості освіти в навчальному закладі. Рекомендації європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти ґрунтуються на стандартах та нормах, що сформувалися в європейському просторі вищої освіти. Так, в п. 1.7 «Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти», у якому йдеться про публічність інформації, як стандарт визначається норма, згідно з якою навчальні заклади повинні регулярно публікувати найсвіжішу, неупереджену, й об'єктивну інформацію про навчальні програми та кваліфікації, які вони пропонують. При цьому навчальні заклади несуть відповідальність за надання інформації про програми, очікувані результати, використані процедури викладання, навчання та оцінювання знань [18].

Отже, припускаємо, що наявність відповідної інформації в публічному відкритому просторі дозволяє здійснювати постійний та системний моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти. А, власне, Агенція оцінювання та забезпечення якості освіти має використати всі доступні та передбачені законодавством заходи для отримання відповідної інформації.

Моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах має дати абітурієнтам чіткі орієнтири, якими останні могли б послуговуватися при обранні вищого закладу освіти. Саме результати моніторингу оцінювання та забезпечення якості вищої освіти мають становити підґрунтя для формування так званих університетських рейтингів. Державна служба якості освіти має намір перевірити у 2020 році 58 закладів вищої освіти, про що повідомив голова служби Р. Гурак. За його словами, 60% вишів, у яких будуть проведені перевірки, мають високий ступінь ризику діяльності у сфері вищої освіти.

Під час перевірки буде здійснено аналіз прийому та випуску здобувачів вищої освіти, змісту підготовки фахівців, змісту навчально-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу, організації освітнього процесу. У ході перевірок Держслужба також оцінить ефективність використання педагогічного та науково-педагогічного потенціалу, забезпечення розвитку та ефективність використання матеріально-технічної бази, окремі питання господарської діяльності вишу тощо.

Моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти є визначальною складовою всієї системи забезпечення якості освіти. Загалом Державна служба якості освіти цього року перевірить діяльність 20 університетів, 15 інститутів, 13 академій та 10 відокремлених

підрозділів вишів.

Таким чином, національна система забезпечення якості вищої освіти повинна враховувати як глобальні тенденції сучасного світу, так і національні особливості, викликані унікальними історичними, соціальними і культурними обставинами.

Питання моніторингу у системі вищої освіти: наднаціональний контекст.

Вища освіта країн, в тому числі й України, у процесі її реформування проходила різні етапи, пов'язані з імплементацією болонських реформ. Однак, слід зауважити, що на сучасному етапі для вищої освіти є актуальними проблеми, які пов'язані з транскордонною освітою.

А. Меликян здійснив порівняльний аналіз показників російського моніторингу і моніторингів вищої освіти, що розроблені міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ОЕСР), країнами Європи (Франції, Польщі) та Африки (Туніс, Королівство Лесото). Серед індикаторів, які дозволяють характеризувати успішність досягнення цілей розвитку вищої освіти, затверджених державою, такі: доступність вищої освіти, умови отримання вищої освіти особами з обмеженими можливостями здоров'я та інвалідами, зміст освітньої діяльності та організації освітнього процесу, кадрове забезпечення організацій вищої освіти і заробітна плата викладачів, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення організацій вищої освіти, навчальні та позанавчальні досягнення студентів і професійні досягнення випускників, наукова і творча діяльність організацій вищої освіти та міжнародна діяльність. Вчений розглядає ті характеристики системи вищої освіти, які оцінюються закордонними системами моніторингу вищої освіти і відсутні в російській (студентське життя, фінансова допомога студентам, задоволення навчанням студентами, витрати на вищу освіту та результати навчання) [19, с. 64–65].

Російські вчені вивчали питання інтернаціоналізації вищої освіти Росії, аналізували стратегії сценаріїв її розвитку на основі чотирьох стратегій інтернаціоналізації вищої освіти з міжнародної практики. Відомо, що для інтернаціоналізації вищої освіти необхідна когерентність зовнішніх та внутрішніх факторів. З огляду на те, що зовнішні фактори виходять за рамки компетенції самої системи освіти та можуть розвиватись самостійно, вченими виокремлюються базові показники внутрішніх факторів: кількість спільних програм і програм на іноземних мовах; рівень володіння іноземними мовами; прозорість і зрозумілість змісту, організація навчального процесу і системи забезпечення якості; обсяг та умови академічної мобільності; наявність стратегічних партнерів і альянсів, у тому числі спільних інститутів; обсяг та умови реалізації

спільних проектів та досліджень [20].

Очевидно, що інтернаціоналізація освіти стає однією з важливих складових освітньої політики країн ОЕСР. Під інтернаціоналізацією освіти розуміється міжнародна організація освітнього процесу, що характеризується кросс-комунікаційним обміном студентами, персоналом, співпрацею університетів, спільної дослідницькою роботою, що функціонує на основі спільних інтересів і цілей освіти з урахуванням особливостей національних систем освіти [21].

До безперечних переваг інтернаціоналізації можна віднести збільшення доступності вищої освіти, універсалізацію знання, появу міжнародних стандартів якості й підвищення інноваційності у вищій освіті, розширення і зміцнення міжнародного співробітництва, активізацію академічної та студентської мобільності [22, с. 124]. Російські вчені виділяють чотири стратегії у веденні політики країнами ОЕСР щодо інтернаціоналізації вищої освіти: погоджений підхід (Mutual understanding approach); стратегія залучення кваліфікованої робочої сили (Skilled migration approach); стратегія отримання доходу (Revenue-generating approach) та стратегія розширення можливостей (Capacity building approach) [22, с. 129].

Розглядаючи рівні управління якістю освіти («внутрішню» й «зовнішню» інтернаціоналізацію), В. Вахштайн Т. Мешкова наголошують на тому, що через стрімкий розвиток транскордонної освіти, для забезпечення її якості необхідна координація зусиль всіх зацікавлених сторін – суб'єктів освітньої політики (університетів, агентств, міністерств, Комітету із освіти ОЕСР), координація вже запущених процесів забезпечує адекватність вжитих заходів загального стратегічного пріоритету [23, с. 121].

Змінилася форма інтернаціолізації вищої освіти, яка раніше складалася з обміну студентами й викладачами, переїздом студентів в іншу країну з метою навчання у закладах вищої освіти, фінансувалася грантами або за власні кошти. Її нова форма – транскордонна вища освіта («cross-border», «borderless» or «transnational higher education») [12, с. 4].

Закордонні вчені висвітлили питання з моніторингу якості в транскордонній вищій освіті; відповідностей у забезпеченні якості транскордонної вищої освіти, зацікавлених сторін у забезпеченні якості транскордонної вищої освіти та цілям забезпечення якості транскордонної вищої освіти. З урахуванням конкретного розподілу обов'язків у кожній країні, рекомендації призначаються для шістьох рівнів стейкхолдерів: урядів; вищих навчальних закладів/провайдерів, включаючи академічний штат співробітників; студентських органів; органів із забезпечення якості та

акредитації; органів академічного визнання та професійних органів [11, с. 33].

Цілі або бажані практики, визначені в Рекомендаціях ЮНЕСКО/ОЕСР щодо забезпечення якості транскордонної вищої освіти, можна згрупувати так: включення транскордонної вищої освіти в нормативну базу країн; комплексне охоплення всіх форм транскордонної вищої освіти (всебічність); захист студентів та замовників; прозорість процедур (для провайдерів); доступ та поширення інформації (для потенційно міжнародних студентів) та співпраця.

Шляхом консультацій стейкхолдерів та оглядом останніх тенденцій транскордонної вищої освіти встановлено, що в середньому країни відповідають на 75% основним цілям рекомендацій. В цілому, чотири з цих цілей досягаються: країни мають діючу нормативну базу чи домовленості, що всебічно охоплюють різні форми транскордонної вищої освіти, прозорі у процедурах й беруть участь у національному та міжнародному співробітництві. Поточні основні недоліки у дотриманні відповідності з рекомендаціями полягають у легкому доступі до інформації та рівні захисту студентів та замовників. Однак, багато країн повідомляють про власну необізнаність призначених стейкхолдерів щодо питання відповідності цілям вищеозначених Рекомендацій, що свідчить про наявну проблему з доступом до них. Тому наступний моніторинг повинен включати глибокий огляд практик країн для забезпечення якості у всіх формах транскордонного забезпечення [11, с. 23].

Британська рада представила ряд визначень транскордонної вищої освіти, що були надані такими міжнародними організаціями, як Радою Європи у 2002 році, ЮНЕСКО/ОЕСР у 2005 році, Міжнародною мережею агентств із забезпечення якості у вищій освіті (INQAANE) у 2010 році. Транскордонна вища освіта характеризується таким чином:

- якщо студенти користуючись освітніми послугами (в тому числі й дистанційного навчання) у секторі вищої освіти, перебувають в іншій країні від тієї, де розташована установа, що присуджує диплом;
- до неї належить вища освіта, яка здійснюється за умов, коли викладач, студент, програма, установа/постачальник або навчальні матеріали перетинають національні кордони; до неї може належати вища освіта, яка забезпечується державними/приватними та комерційними/некомерційними провайдерами. Транскордонна вища освіта охоплює широкий спектр модальностей, Associate Professor від різних форм face-to-face навчання до дистанційного навчання (з використанням ряду технологій і електронне навчання);

- вона містить курси дистанційної освіти, які забезпечуються вищими навчальними закладами, розташованими в іншій країні; спільні програми, що пропонуються місцевими постачальниками освітніх послуг та закордонними закладами; франчайзингові курси, пропоновані з або без залучення персоналу з боку первинної установи (parent institution) та іноземні кампуси установ, що розроблено з або без місцевого партнерства [24, с. 12].

Франчайзингові програми розробляються іноземним провайдером «франчайзером» (franchiser) і доставляються у вітчизняний заклад «франчайзі» (franchisee) і студент отримує диплом від франчайзера. Загалом франшиза є лише частковою, це означає, що франчайзер намагається забезпечити деякий контроль над наданням послуг з навчання [12, с. 6].

Нові інформаційно-комунікаційні технології, які значно вплинули на світову економіку, маючи потенціал для перепроєктування характеру навчальних середовищ, кидають виклик системам вищої освіти по всьому світу [25]. Це нове технологічне середовище характеризується змішаним навчанням, масовими відкритими онлайн курсами (МВОК), цифровим контентом (бібліотек й курсів), відкритими навчальними ресурсами.

Без сумніву, МВОК – це курси, які відрізняються від відкритих освітніх ресурсів та онлайн-навчальних матеріалів, пропонуючи онлайн-сервіси навчання, включаючи навчальні спільноти, автоматизоване самотестування, експертну перевірку та сертифікати різного типу, хоча, як правило, не для нарахування кредитів. Крім того, на відміну від статичних онлайн-документів, МВОК досить часто базуються на відео-лекціях плюс полегшеній взаємодії та дискусійних форумах [17, с. 20–21].

МВОК починали свій розвиток через ініціативи США в рамках міжнародних кооперативних партнерств, таких як Coursera у партнерстві з 62 університетами світу, під керівництвом Університету Стенфорда та EdX, який інтегрує Массачусетський технологічний інститут, Федеральна політехнічна школа Лозанни, Університет науки та технологій Гонконгу. Udacity, Peer 2 Peer University (P2P University), Futurelearn (масові відкриті онлайн курси Відкритого університету Великої Британії), iVersity (Берлін), UniMOOC (Іспанія) та XuetangX (Китай) є прикладами інших платформ [12, с. 59–60].

Однак, повноцінні наслідки від інтеграції МВОК поки неясні на цьому етапі, але очевидно, що кількість університетів, які будуть інвестувати у розробку цих курсів продовжуватиме зростати майбутніми роками, і МВОК стануть більш поширеними в змішаному навчанні у кампусах [26].

Крім класичного курсу у формі МВОК, передбачається їх використання для курсів підвищення кваліфікації; набуття вимог до курсу

та підготовки студентів до цього курсу; перегляд модулів, які студенти вже пройшли з метою допомоги їм при перездачі іспиту; підтримка хворих студентів або спортсменів [26, с. 90], як варіант самостійної роботи студентів [28, с. 80] та безперервна освіта.

Слід зауважити, що МВОК як транскордонна освіта характеризується такими перевагами:

1. МВОК є відповіддю на пропозицію багаторічного попиту на збільшення доступності навчання.
2. Комплексне розширення та оцифрування вищої освіти.
3. МВОК і інші цифрові форми об'єднують раніше відокремлені навчальні дисципліни й сприяють обміну результатами досліджень [17, с. 14–15].
4. Студентоцентрикований підхід до навчання.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Розглядаючи дослідження з моніторингу вищої освіти різних країн, спостерігаємо підвищення взаємодії між навчальними закладами різних країн, можливостей надання студентам та всім бажаючим якісної вищої освіти, підвищення кваліфікації, оволодіння навичками й знаннями з декількох професій одночасно й оволодіння новими технологіями.

Моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості вищої освіти має бути системним, постійним та здійснюватися в межах всієї країни. Рейтинги вищих закладів освіти мають формуватися виключно за результатами моніторингу процедур оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Самі процедури оцінювання є важливими елементами системи забезпечення якості освіти та мають розглядатися саме як процедури забезпечення якості освіти.

Перспективи подальших досліджень. Досвід впровадження моніторингу у діяльність закладів вищої освіти дозволяє стверджувати, що він є необхідним елементом забезпечення якості освіти в умовах сьогодення. Перспективи подальших досліджень вбачаємо, зокрема, у більш детальному вивченні процесу планування організаційно-методичної роботи, шляхів підвищення кваліфікації викладачів, оперативного реагування на прогалини в організації навчальної діяльності тощо.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Higher education to 2030. Volume 2. Globalisation. *Centre for educational*

- research and innovation. OECD. 2009. [Online]. Available: https://www.oecd-ilibrary.org/education/higher-education-to-2030-volume-2-globalisation_9789264075375-en
- [2] *Annual Monitoring for Educational Oversight*. [Online]. Available: https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/guidance/annual-monitoring-for-educational-oversight-2019-20.pdf?sfvrsn=a8cbc681_6
- [3] *The Uk quality code for higher education*. Publication Date: 03 May 2018. [Online]. Available: <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>
- [4] *Guidance Note: Monitoring and Analysis of Student Performance Beta version 1.0*. 6 January, 2020. [Online]. Available: <https://www.teqsa.gov.au/latest-news/publications/guidance-note-monitoring-and-analysis-student-performance>
- [5] В. Н. Чистохвалов, В. М. Филиппов, *Состояние, тенденции и проблемы академической мобильности в Европейском пространстве высшего образования: учеб. пособие*. Москва, Россия: РУДН, 2008.
- [6] А. И. Пирогов, Г. А. Краснова, В. М. Филиппов, *Тенденции развития реформ высшего образования в странах СНГ: учеб. пособие*. Москва, Россия: РУДН, 2008.
- [7] А. В. Борисенкова, В. С. Вахштайн, Е. М. Горбунова., Б. В. Железов, М. В. Ларионова, Т. А. Мешкова, О. В. Перфильева, *Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР*. Москва, Россия: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005.
- [8] «Educational Monitoring, Comparative Studies, and Innovation», *From evidence-based governance to practice OECD/CERI regional seminar for the German-speaking countries in Potsdam (Germany) from September 25 to 28, 2007*; Editors: State Institute for School and Media Berlin-Brandenburg (LISUM, Germany) Federal Ministry for Education, the Arts and Culture (bm:ukk, Austria); Swiss Conference of Cantonal Ministers of Education (EDK, Switzerland). [Online]. Available: <http://www.oecd.org/education/ceri/41433584.pdf>
- [9] А. А. Заслуженная, «Гармонизация системы высшего образования Швейцарской Конфедерации с европейским пространством высшего образования», на V Междунар. науч.-практ. конф. *Актуальные научные вопросы и современные образовательные технологи*. Тамбов, 2013, ч. 1, с. 69–70.
- [10] *Quality Audit in the European Higher Education Area. A comparison of approaches*, 2014. [Online]. Available: <https://karvi.fi/app/uploads/2015/04/Quality-Audit-in-the-European-Higher-Education-Area.pdf>
- [11] S. D. Fisher and S. Pfothenauer, *Ensuring Quality in Cross-Border Higher Education: Implementing the UNESCO/OECD. Guidelines*, OECD Publishing; Paris, 2015. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264243538-en>

- [12] Maria João Rosa, Cláudia S. Sarrico, Orlanda Tavares, Alberto Amaral (eds.). *Cross-Border Higher Education and Quality Assurance: Commerce, the Services Directive and Governing Higher Education*. UK: Palgrave Macmillan, 2016.
- [13] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). Закон № 2145-VIII, ст. 380 «Про освіту». [Електронний ресурс]. Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- [14] Верховна Рада України. (2014, Лип. 01). Закон № 1556-VII «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- [15] Кабінет Міністрів України. (2011, Груд. 14). Постанова № 1283 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки якості освіти». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1283-2011-%D0%BF>
- [16] С. Д. Ильенкова, «Показатели качества образования», ЭЛИТАРИУМ: центр дополнительного образования. [Электронный ресурс].
Доступно: http://www.elitarium.ru/2006/08/04/pokazateli_kachestva_obrazovaniya.html
- [17] J. Curtis Bonk, M. Mimi, T. Lee, C. Reeves, and T. H. Reynolds, *MOOCs and open education around the world*. New York and London: Taylor & Francis, 2015.
- [18] Ю. Федорченко, *Про моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://education-ua.org/ua/articles/910-pro-monitoring-protsedur-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-osviti>
- [19] А. В. Меликян, «Показатели мониторинга системы высшего образования в России и за рубежом», *Университетское управление: практика и анализ*, № 3, с. 58–66, 2014.
- [20] М. Л. Агранович, И. В. Аржанова, В. А. Галичин, Н. Е. Боревская, Н. В. Гроховатская, Л. И. Ефремова, Е. А. Карпухина, М. В. Ларионова, О. В. Перфильева, Д. В. Сулова, В. М. Филиппов, *Интернационализация высшего образования: тенденции, стратегия, сценарии будущего*; Нац. фонд подготовки кадров. Москва, Россия: Логос, 2010.
- [21] А. И. Пирогов, Г. А. Краснова, В. М. Филиппов, *Тенденции развития реформ высшего образования в странах СНГ: учеб. пособие*. Москва, Россия: РУДН, 2008.
- [22] Е. М. Горбунова, М. В. Ларионова, «Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР», *Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР*. Москва, Россия: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005.
- [23] В. С. Вахштайн, Т. А. Мешкова, «Обеспечение качества образования: опыт стран ОЭСР», *Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР*; М. В. Ларионова, Ред. Москва, Россия: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005, с. 111–122.
- [24] *British Council. The shape of things to come. The evolution of transnational education: Data, definitions opportunities and impacts analysis*. London: British

Council. 2012.

- [25] S. Guri-Rosenblit, 'Distance education' and 'e-learning': Not the something. *Higher Education*, 49 (4), p. 467–493, 2005.
- [26] C. Straumsheim, *Change, but how substantive? Inside Higher Education*, April 24, 2015. [Online]. Available: <https://goo.gl/1RWIZH>
- [27] J.-C. Pomerol, Y. Epelboin, C. Thoury, *MOOCs Design, Use and Business Models*. Ltd and John Wiley & Sons, Inc. 2015.
- [28] В. Г. Вьюшкіна, «Массовые открытые онлайн-курсы: теория, история, перспективы развития», *Известия Саратовского ун-та. Новая серия. Серия: Психология. Философия. Педагогика*, Т. 15, вып. 2, 2015. [Электронный ресурс]. Доступно: <https://cyberleninka.ru/article/n/massovye-otkrytye-onlayn-kursy-teoriya-istoriya-perspektivy-ispolzovaniya/viewer>

MONITORING RESEARCH IN HIGHER EDUCATION: NATIONAL AND SUPERNATIONAL DIMENSIONS

Svitlana Grynyuk,

Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of foreign Philology
National Aviation University.
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8019-759X>
grynyuk.svetlana@gmail.com

Alla Zasluzhena,

Candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor of the Department of foreign Philology
National Aviation University.
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5628-790X>
allabox1303@gmail.com

Abstract. The article analyzes current contributions on the monitoring of higher education at the national and supernational levels. The authors have made an attempt to reveal the stages of formation of domestic and foreign monitoring, to clarify the essence of the concept of monitoring and educational monitoring. The article identifies the main objects of monitoring and areas of research. The main tasks, functions, types and principles of educational monitoring are generalized. It is substantiated that educational monitoring is an effective means of assessing the quality of higher education. The authors prove that in the conditions of cardinal changes related with globalization this problem acquires special

significance both for the system of higher education of Ukraine and the world as a whole. It is established that the monitoring of procedures for evaluation and quality assurance of higher education should be systematic, continuous and carried out throughout the country. Rankings of higher education institutions should be formed solely on the basis of monitoring the procedures of evaluation and quality assurance of higher education. The evaluation procedures themselves are important elements of the education quality assurance system and should be seen as education quality assurance procedures. Indirectly, it is emphasized that ensuring the quality of higher education in today's conditions is diverse. It includes: the availability of the necessary resources, which include: human, financial, material, scientific, information, etc.; organization of the educational process that most adequately corresponds to modern trends in the development of national and world economy and education; control of educational activities of higher education institutions and the quality of training at all stages of education and levels.

Keywords: monitoring; quality of higher education; quality assurance bodies for higher education; state policy in the field of higher education; internationalization of higher education.

МОНИТОРИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: НАЦИОНАЛЬНОЕ И НАДНАЦИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Гринюк Светлана Петровна,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры иностранной филологии
Национального авиационного университета.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8019-759X>
grynyuk.svetlana@gmail.com

Заслуженная Алла Андреевна,

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры иностранной филологии
Национального авиационного университета.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5628-790X>
allabox1303@gmail.com

Аннотация. В статье проведен анализ современных публикаций, посвященных мониторингу высшего образования на национальном и наднациональном уровнях. Авторами предпринята попытка раскрыть этапы становления отечественного и зарубежного мониторинга, уточнить сущность понятия мониторинг и образовательный мониторинг. В статье определены основные объекты мониторинга и направления проведения исследований; обобщены основные задачи, функции, виды и принципы проведения образовательного мониторинга. Обосновано, что образовательный мониторинг является эффективным средством оценки качества высшего образования. Авторами доказано, что в условиях кардинальных глобализационных изменений эта проблема приобретает особое значение как для системы высшего образования Украины, так и мира в целом. Установлено, мониторинг процедур оценки и обеспечения качества высшего образования должен быть системным, постоянным и осуществляться в пределах всей страны. Рейтинги высших учебных заведений должны формироваться исключительно по результатам мониторинга процедур оценки и обеспечения качества высшего образования. Сами процедуры оценивания являются важными элементами системы обеспечения качества образования и должны рассматриваться именно как процедуры обеспечения качества образования. Косвенно подчеркнуто, что обеспечение качества высшего образования в условиях современности является разноплановым и включает: наличие необходимых ресурсов, к которым относятся: кадровые, финансовые, материальные, научные, информационные и т.д.; организацию учебного процесса, которая наиболее адекватно отвечает современным тенденциям развития национальной и мировой экономики и образования; контроль образовательной деятельности высших учебных заведений и качества подготовки специалистов на всех этапах обучения и уровнях.

Ключевые слова: мониторинг; качество высшего образования; органы по обеспечению качества высшего образования; государственная политика в области высшего образования; интернационализация высшего образования.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Higher education to 2030. Volume 2. Globalisation. Centre for educational research and innovation. OECD. 2009. [Online]. Available: https://www.oecd-ilibrary.org/education/higher-education-to-2030-volume-2-globalisation_9789264075375-en
- [2] Annual Monitoring for Educational Oversight. [Online]. Available: https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/guidance/annual-monitoring-for-educational-oversight-2019-20.pdf?sfvrsn=a8cbc681_6
- [3] The Uk quality code for higher education. Publication Date: 03 May 2018. [Online]. Available: <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>
- [4] Guidance Note: Monitoring and Analysis of Student Performance Beta version 1.0. 6 January, 2020. [Online]. Available: <https://www.teqsa.gov.au/latest-news/publications/guidance-note-monitoring-and-analysis-student-performance>
- [5] V. N. CHistohvalov, V. M. Filippov, Sostoyanie, tendencii i problemy akademicheskoy mobil'nosti v Evropejskom prostranstve vysshego obrazovaniya: ucheb. posobie. Moskva, Rossiya: RUDN, 2008.
- [6] A. I. Pirogov, G. A. Krasnova, V. M. Filippov, Tendencii razvitiya reform vysshego obrazovaniya v stranah SNG: ucheb. posobie. Moskva, Rossiya: RUDN, 2008.
- [7] A. V. Borisenkova, V. S. Vahshtajn, E. M. Gorbunova., B. V. ZHelezov, M. V. Larionova, T. A. Meshkova, O. V. Perfil'eva, Aktual'nye voprosy razvitiya obrazovaniya v stranah OESR. Moskva, Rossiya: Izd. dom GU VSHE, 2005.
- [8] «Educational Monitoring, Comparative Studies, and Innovation», From evidence-based governance to practice OECD/CERI regional seminar for the German-speaking countries in Potsdam (Germany) from September 25 to 28, 2007; Editors: State Institute for School and Media Berlin-Brandenburg (LISUM, Germany) Federal Ministry for Education, the Arts and Culture (bm:ukk, Austria); Swiss Conference of Cantonal Ministers of Education (EDK, Switzerland). [Online]. Available: <http://www.oecd.org/education/ceri/41433584.pdf>
- [9] A. A. Zasluzhennaya, «Garmonizaciya sistemy vysshego obrazovaniya SHvejcarskoj Konfederacii s evropejskim prostranstvom vysshego obrazovaniya», na V Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Aktual'nye nauchnye voprosy i sovremennye obrazovatel'nye tekhnologi. Tambov, 2013, ch. 1, s. 69–70.
- [10] Quality Audit in the European Higher Education Area. A comparison of approaches, 2014. [Online]. Available: <https://karvi.fi/app/uploads/2015/04/Quality-Audit-in-the-European-Higher-Education-Area.pdf>

- [11] S. D. Fisher and S. Pfotenhauer, Ensuring Quality in Cross-Border Higher Education: Implementing the UNESCO/OECD. Guidelines, OECD Publishing; Paris, 2015. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264243538-en>
- [12] Maria João Rosa, Cláudia S. Sarrico, Orlanda Tavares, Alberto Amaral (eds.). Cross-Border Higher Education and Quality Assurance: Commerce, the Services Directive and Governing Higher Education. UK: Palgrave Macmillan, 2016.
- [13] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 2145-VIII, st. 380 «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- [14] Verkhovna Rada Ukrainy. (2014, Lyp. 01). Zakon № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- [15] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011, Hrud. 14). Postanova № 1283 «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia monitorynhu ta otsinky yakosti osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1283-2011-%D0%BF>
- [16] S. D. Il'enkova, «Pokazateli kachestva obrazovaniya». [Elektronnyj resurs]. Dostupno: http://www.elitarium.ru/2006/08/04/pokazateli_kachestva_obrazovaniya.html
- [17] J. Curtis Bonk, M. Mimi, T. Lee, C. Reeves, and T. H. Reynolds, MOOCs and open education around the world. New York and London: Taylor & Francis, 2015.
- [18] Yu. Fedorchenko, Pro monitorynh protsedur otsiniuvannia ta zabezpechennia yakosti osvity. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://education-ua.org/ua/articles/910-pro-monitoring-protsedur-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-osviti>
- [19] A. V. Melikyan, «Pokazateli monitoringa sistemy vysshego obrazovaniya v Rossii i za rubezhom», Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz, № 3, s. 58–66, 2014.
- [20] M. L. Agranovich, I. V. Arzhanova, V. A. Galichin, N. E. Borevskaya, N. V. Grohovatskaya, L. I. Efremova, E. A. Karpuhina, M. V. Larionova, O. V. Perfil'eva, D. V. Suslova, V. M. Filippov, Internacionalizaciya vysshego obrazovaniya: tendencii, strategiya, scenarii budushchego; Nac. fond podgotovki kadrov. Moskva, Rossiya: Logos, 2010.
- [21] A. I. Pirogov, G. A. Krasnova, V. M. Filippov, Tendencii razvitiya reform vysshego obrazovaniya v stranah SNG: ucheb. posobie. Moskva, Rossiya: RUDN, 2008.
- [22] E. M. Gorbunova, M. V. Larionova, «Internacionalizaciya vysshego obrazovaniya v stranah OESR», Aktual'nye voprosy razvitiya obrazovaniya v stranah OESR. Moskva, Rossiya: Izd. dom GU VSHE, 2005.
- [23] V. S. Vahshtajn, T. A. Meshkova, «Obespechenie kachestva obrazovaniya: opyt stran OESR», Aktual'nye voprosy razvitiya obrazovaniya v stranah

- OESR; M. V. Larionova, Red. Moskva, Rossiya: Izd. dom GU VSHE, 2005, s. 111–122.
- [24] British Council. The shape of things to come. The evolution of transnational education: Data, definitions opportunities and impacts analysis. London: British Council. 2012.
- [25] S. Guri-Rosenblit, 'Distance education' and 'e-learning': Not the samething. Higher Education, 49 (4), p. 467–493, 2005.
- [26] C. Straumsheim, Change, but how substantive? Inside Higher Education, April 24, 2015. [Online]. Available: <https://goo.gl/1RWIZH>
- [27] J.-C. Pomerol, Y. Epelboin, C. Thoury, MOOCs Design, Use and Business Models. Ltd and John Wiley & Sons, Inc. 2015.
- [28] V. G. V'yushkina, «Massovye otkrytye onlajn-kursy: teoriya, istoriya, perspektivy razvitiya», Izvestiya Saratovskogo un-ta. Novaya seriya. Seriya: Psihologiya. Filosofiya. Pedagogika, T. 15, vyp. 2, 2015. [Elektronnyj resurs] Dostupno: <https://cyberleninka.ru/article/n/massovye-otkrytye-onlajn-kursy-teoriya-istoriya-perspektivy-ispolzovaniya/viewer>

*Стаття надійшла до редакції
02 червня 2020 року*